

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SOCIÁLNÍ MOTIVY V POHÁDKÁCH BOŽENY NĚMCOVÉ
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Michaela Ulrychová

Specializace v pedagogice, Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
léta studia (2008 – 2012)

Vedoucí práce: *Prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.*

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 30. března 2012

.....

Nyní chci poděkovat prof. PhDr. Viktoru Viktorovi, CSc. za to, že mně a mé práci věnoval svůj drahocenný čas, že byl velice ochotný a že mi pomohl dovést tuto práci do zdárného konce.

OBSAH

1. BOŽENA NĚMCOVÁ JAKO POHÁDKÁŘKA	1
2. BOŽENA NĚMCOVÁ A SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA	3
3. POHÁDKY A DOKLAD SOCIÁLNÍCH MOTIVŮ.....	10
3.1 DOBRÝ ČLOVĚK	10
3.2 ŠPATNÝ ČLOVĚK.....	13
3.3 CHUDÝ.....	15
3.4 BOHATÝ.....	15
4. JAK SE POSTAVY ANGAŽUJÍ SVOU ČINNOSTÍ.....	17
5. POSTAVY A JEJICH JMÉNA.....	20
6. POROVNÁNÍ S KLÁCELOVÝMI NÁZORY	22
7. ZÁVĚR.....	25
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	26
9. RESUMÉ	27

1. BOŽENA NĚMCOVÁ JAKO POHÁDKÁŘKA

Josef Čejka v roce 1844 pozoroval vypravěčský talent Boženy Němcové. Přiměl ji, aby svá vyprávění zaznamenávala a posléze uveřejňovala, a tak se Němcová začala prosazovat jako autorka pohádek. Od roku 1844 byly její texty tištěny v České včele (například Silný Ctibor, Devět křížů, Rousín.) Mimo jiné Čejka Boženě Němcové doporučil, aby vydala ucelenou sbírku. Kromě Čejky na Němcovou zapůsobil i Václav Bolemír Nebeský svým článkem v Květech.

Němcová nakonec vydala sedm sešitů Národních báchorek a pověstí. Vycházely od června roku 1845 do listopadu 1847. Byla například inspirována svou babičkou, která ji vychovávala, a pohádky slýchávala právě z jejích úst. Ovšem nechtěla babiččiny pohádky jen reprodukovat. Neměla sice žádné odborné folkloristické vzdělání, ale neváhala improvizovat. V pohádkách dbala na to, aby byl zdůrazněn jejich původ, aby byly spjaty s venkovským prostředím a aby byl čtenář pohádkou zaujat. Do vypravování vnáší popisné složky. Mnohdy zachytí celou scénu. Například činnost uhlíře, kterou rozvine výkladem: „Od božího rána až do samého večera páčil v lese uhlí, které pak, když ho měl hodnou zásobu, po dědinách rozvážel. To bylo jeho živobytí.“¹

V Národních báchorkách nejprve převládaly pohádky kouzelné, později přechází k vyprávění s typičtější ilustrací lidských vlastností, humoru a lidového jazyka. Folklorní pohádka se v podání Boženy Němcové stala celonárodní kulturní hodnotou.²

V Národních báchorkách se kromě fantastické a humorné pohádky objevuje anekdotická a novelistická vyprávěnka, pověst a legenda. Většinou se odehrávají v severovýchodních Čechách, na Chodsku nebo jsou místa vymyšlená.

¹ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 51.

² Srovnej Dějiny české literatury 2. Praha: ČSAV, 1960.

Němcová chce, aby její pohádka patřila ke krásné literatuře. Převládá v ní spravedlnost, láska a dobro.³

³

Srovnej Lexikon české literatury. Praha: nakladatelství Akademie věd ČR, 2000.

2. BOŽENA NĚMCOVÁ A SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA

Sociální názory Boženy Němcové byly v zásadě ovlivněny dvěma zdroji – vlastní životní zkušeností a myšlenkami Františka Matouše Klácela, který se především opíral o zásady francouzského utopického socialismu. Tyto názory se evidentně objevovaly v prozaickém díle Boženy Němcové, ale lze se s nimi setkat i v pohádkové tvorbě.

Když se 12. září 1837 provdala za Josefa Němce, netušila, že bude celý život zápasit s bídou a nouzí. A nejen to. Němcová v manželství nebyla šťastna, protože jí ženicha vybrali rodiče. Matka měla více dětí, neměla peníze, a tak si přála, aby nejstarší dcera byla co nejdříve provdána a jí tak ubyl jeden hladový krk.

Když jednou přišel na návštěvu k Panklovým vrchní myslivec pohraniční strážce Anton a vyprávěním o Josefu Němcovi nadchl paní Panklovou, neváhala Němce pozvat. Němec u rodičů obstál, a tak dceři nezbývalo nic jiného, než se za Josefa provdat. Byl o patnáct let starší, povolání ovlivnilo jeho jednání a snadno vzplanul, když se mu něco nelíbilo. V práci byl přísný a neobešel se bez problémů. Nebyl zlý, ale byl velice výbušný.

„Seděl celý den v přízemní kanceláři vedle krámu, vydávaje bolety a zlobě se s lidmi, neb se plahočil ve dne i v noci po kraji a v horách, číhaje na podloudníky. Jsa téměř dvakrát tak stár jako jeho sedmnáctiletá žena, neměl smyslu pro její lichotnou něhu a touhu po hravém mazlení, díval se na ni jako na rozmazlené, svéhlavé děcko a zacházel s ní neomaleně, bez ohledu na její záliby a přání. A žena, vyhýčkaná v dětství babičkou, zvyklá na pozornost a obdiv ratibořických i chvalkovických nápadníků, roztoužená svými romantickými sny, byla zděšena a omámena tou duševní i tělesnou porobou, v které se náhle octla, nemohla pochopit, že z poručenství matčina octla se v novém, cizím poddanství,

že je na celý život odvislá od rozmarů a rozkazů cizí vůle, lhostejné k jejímu vlastnímu cítění, - a srdce se jí chvělo jako ptáče, sevřené v tvrdé pěsti.“⁴

V dopise, který psala Němcová sestře Adéle hned týden po svatbě, se zmiňuje, že plakala. Synu Karlovi si zase stěžovala, že by Němce opustila hned po svatbě, ale že je těhotná. Dále zápisky Sofie Podlipské naznačují, jak smutná a ztrápená byla Němcová po svatbě. Útěchou pro ni byly děti a knížky, které jí půjčovali na faře.

Mimo jiné Němcovi počítali každý zlatý, který měli. Manžel dostával ani ne šest set zlatých ročně a Němcová se snažila přispět svou tvorbou a příspěvky do časopisů.

Během roku 1847 začíná ve spisovatelčině tvorbě převažovat zájem o sociální situaci nižších vrstev nad pouhým popisem zvyků a tradic. Ponořuje se do studia sociálních poměrů chudých. Osočuje se na lichváře, kteří obce okrádají a rozhazují penězi:

„Kdyby si byli vzpomněli včas, nemusili bychom se bát následníka hladu, onoho bledého žence, který jde v patách za ním a jehož ruka potom nejen po klasích v nížině, ale i po těch na výšce sáhne. Velicí pánové nevědí ani, co je bída. Kdyby se ale takový pán od kolébky v rozkoších a v nádheře vychovaný, ve vlhké, ztuchlinou páchnoucí sedničce octnul, kam paprsky sluneční celý rok nezasvitnou, kdyby viděl ty chatrné pozůstatky nábytku, to bídné lože, na němž trochu slámy, místo peřin kousek drchanky a roztrhané húně, kdyby viděl rodiče s dětmi, napolo oděné, vyschlé, hladem a zimou zmořené, s jakou hltavostí nemastnou polívku (!) z otrub jedí – jakou by žádný panský pes nejedl - , a přece boha prosí by jim na druhý den jen malý výděleček seslal, co by se jen zase takové polívky (!) najíst mohli, kdyby to viděl a slyšel, nemusilo by mu srdce lítostí ustrnout?“⁵

⁴ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 33.

⁵ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 85.

Když se Němcovi přestěhovali do Nymburku, měli sice hezký byt, dokonce i pejska, ale peníze Němcová neměla ani na to, aby jela navštívit svou přítelkyni. Nebyla na tom v této době dobře ani duševně. Cítila se bezradně a uboze. V té době poznávala kněze Františka Matouše Klácela, ve kterém našla obrovskou oporu. Pod jeho vlivem nacházela vlastní cítění a dopisy, které si s Klácelem vyměňovala, ji podnítily přemýšlet o sociální a ženské otázce. Říká, že městské paničky nemají chtít rovnat se jen bohatším a urozeným, ale také selkám, chudým a sloužícím. Kritizuje týrání služebných, protože to nejsou žádné otrokyně, ale pomocnice.

Na podzim 1849 se objevila v Nymburku cholera, která zajistila další žal a bídu. Němcová opět sleduje utrpení chudých lidí.

V roce 1850 Němcovou čekalo další stěhování. Tentokrát do Liberce. Opět kvůli manželovi. Z prvního bytu je vypudil požár a v dalším museli platit nemalé nájemné. V této době také Němcové umírá milovaný otec, a tak její osamělý život v Liberci válcuje stále více smutek. Projevila se epidemie cholery a spály a Němcová neměla žádnou přítelkyni, jíž by se mohla svěřovat. Jediné, co ji drželo nad vodou, byly Klácelovy listy.

Zanedlouho se Němcová přestěhovala do Prahy. Manžel měl tehdy dostatek peněz na to, aby jí platil nájemné a přispíval jí na skromné živobytí. Když vzal Němec Němcovou na desetidenní úřední objížďku, ke které patřila prohlídka dolů, Němcovou zajímal spíše těžký život havířů, jejich tvrdá práce a malé mzdy. Ve svém zápisku z této cesty píše:

„Odtud šli jsme k obědu; při plných mísách a pohárech pohodlně se moralizuje a hezky se mluví o bídě a nouzi, když člověk syt a v měkké lenošce...“⁶

Díky Klácelovi si vytvářela svůj názor na život, soustrast s trpícími, lásku ke všem, především k ubohému lidu.

V roce 1853 jí muž poskytoval patnáct zlatých a přátelé jí buď poskytl dalších pár zlatých, nebo jinou pomoc. Rodina upadla do bídy a Němcová byla

⁶ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 121.

stále nemocná. Jednoho dne píše Purkyňovi: „Dnes nemohu ani psát, protože nemám tolik peněz, abych si koupila papír.“

Pohromou pro Němcovy byla manželova degradace. Oba jsou zničeni bídou. Němcová je nucena prosit o peníze. O další peníze přišli, když Němec nedovoleně opustil místo, kam byl vykázan. Neměla na školné, na oblečení, na jídlo. Takto líčí svou bídu:

„Prosívala jsem často za jiné lidi, činíc to ráda, bez ostychu; nyní ale, kdežto neštěstím přinucena za sebe samu a svoji rodinu prosit mám, přichází mi to zatěžko i tenkrát, když se k nejslechetnějšímu srdci obracím.“⁷

Němcové trochu pomohla sbírka, kterou uspořádali její přátelé, ale pouze na čas. Neustále čekala na různé honoráře nebo prosila lidi o peníze.

„Neustále se třásla zimou v staré zelené sukni, v jupce přešité z mužova starého kabátu a do bláta, do sněhu nemohla se vůbec odvážit ve svých dřevěných botkách.“⁸

Tohle všechno se podepisovalo i na jejím vzhledu.

„Podobizna Němcové z roku 1856 ukazuje zřetelně, jak bída a strasti zničily její bývalou kouzelnou krásu. Pravidelná, ušlechtilá tvář je dosud vroubena hustými, tmavými vlasy v hladkém účesu po skráních, ale velké oči, hluboce vpadlé, hledí smutně a tvrdě, rysy jsou ostré, ústa pevně a trpce sevřena, ušlechtilá hlava sklání se na štíhlém krku a vychudlé vzpřímené tělo ztrácí se v chudičké černé blůze a laciné tečkované sukni.“⁹

Vánoce u Němcových roku 1856 byly velice chudé a smutné. Peníze stále neměli, o dárečkách nemluvě. Avšak měli přátele, kteří si na ně rádi vzpomněli a něco jim darovali. Trochu peněz, vánočku, pentli, náramky, štiku, chléb, víno, ořechy a punč. Ale už teď Němcovou trápilo pomyšlení na další rok, protože věděla, že nebudou mít co jíst. Dějala všechno pro to, aby si nějaké peníze

⁷ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 150.

⁸ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 194.

⁹ Tille, V. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969, str. 194.

vydělala psaním, ale stále to bylo málo. Musela zastavovat cokoli, co mělo nějakou cenu, stále si někde půjčovala a tu a tam hladověla. Nemoc se horšila a po nezdařeném pobytu v Litomyšli následoval jen návrat k rodině do Prahy a soud.

Boženu Němcovou výrazně ovlivnil i František Matouš Klácel. Poučil Němcovou utopickými socialistickými teoriemi té doby. Pobídl ji, aby se na pohádkách vytrénovala a pak aby se věnovala „*povídkám vpravdě národním*.“¹⁰

Němcová Klácelovu radu vzala na vědomí, ale věděla, že nemá důkladné pojetí o sociálních problémech té doby. Poprosila Klácela o průpravu a výsledkem jsou „Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu.“ Mimo to pro ni sepsal další naučné listy – „Světozor,“ který obsahuje úvahy o světě, vesmíru, přírodě. Němcovou upozorňuje, že v kosmu existuje jednota a pevný řád. Němcová s manželem byli členy Klácelova bratrstva. Inspirací pro vznik mu byla jednota českých bratří. Dalo by se říci, že v Čechách mělo bratrstvo jen jakýsi rozjezd, naplno se Klácel svým snahám věnoval až ve Spojených státech, i když měl tohle všechno v plánu již dříve. Klácel znal myšlenky i utopická díla Platónova nebo Thomase Mora, prakticky se setkal v Liběchově s profesorem B. Bolzanem a jeho sociální utopií z roku 1831 „O nejlepším státě.“ Bolzano hlásá, že ideální stát má odstranit majetkovou a stavovskou nerovnost a chce, aby se všichni účastnili při rozhodování o veřejných záležitostech. Tyto myšlenky Klácela velice ovlivnily.

Působení Českomoravského bratrstva odstartoval Klácelův článek „Na pováženou,“ který byl otištěn 21. září 1848 v „Týdeníku.“ Tohoto článku si všimla i Božena Němcová se svým manželem a posléze oba vstoupili do Klácelova navrhovaného bratrstva.

„Klácelův návrh nebyl postaven na znalosti životní reality, ale jakožto plod duchovního idealismu řeholního mnicha vyznačoval se romantismem a po stránce formální byl poznamenán organizačními zásadami církevního charakteru.“¹¹

A co bylo účelem Klácelova bratrstva?

¹⁰ Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 90.

¹¹ Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 104.

„Účelem bylo připravování cesty, jíž by konečně člověčenstvo stalo se jedním živým tělem. Avšak toho se dříve nedosáhne, dokud národy se neuspořádají ve vroucnější vzájemnost. Proto členové bratrstva chtěli povýšit lásku k lidstvu živou láskou k českému národu. Chtěli přispět k probuzení slovanského lidu, aby poznal, že má rovné právo s každým jiným, ale pokud sám nemá být od jiného potlačen, nesmí tedy druhý národ nenávidět.“¹²

Pro členy bratrstva bylo nejdůležitější bližší poznání mezi sebou a jisté spojení sil. Nutná pro ně byla vyspělost a vzdělání. Chtěli se poučovat, utužovat a hlavně mezi sebou šířit lásku. Klácel tak chtěl dosáhnout všeobecného sbratření lidstva. Nejaktuálnější byla myšlenka Českomoravského bratrstva v roce 1850, a to mezi Klácelem, Němcovou a Helceletem, Klácelovým přítelem. Ovšem úplným vrcholným obdobím pro bratrstvo byl rok 1851. Potom bratrstvo sláblo. Jako první odešel Ignác Jan Hanuš, postupně se bratrstvo rozpadalo Klácelovi před očima, až se ocitl úplně sám. Celá tahle samota trvala dvacet let do doby, než se ve Spojených státech pokusil o obdobné zrealizování svého životního plánu.

Při psaní díla „Listy přítele k přítelkyni o původu socialismu a komunismu“ byl Klácel ovlivněn francouzskými utopickými socialisty a kromě toho velice dobře znal Angličana Thomase Mora. Také mu pomohla studie německého sociologa Lorenze von Stein.

Na socialistické teorie Klácel nahlížel idealisticky a základ hledal v lásce, lidské vzájemnosti a bratrství. Neustále hledal pro všechny dobro. Ve svém pojetí obce a státu zásadně prosazoval osobní svobodu.

Klácel byl toho názoru, že vývoj bude směřovat k socialismu, a proto se sám pokusil o spojení socialismu s náboženstvím (ne v církevně katolickém pojetí). Zabývá se otázkou vztahu svobody a revoluce a tvrdí:

„Svoboda není dítě revoluce, ač by se tak zdálo. Revoluce může být prolomení kůry, pod kterou se tajně zrodila svoboda, ale revoluce není matka její.“

¹²

Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 104, 105.

*Proto také vidíváme, že revoluce opět jen novou plodí revoluci. Svoboda se rodí v mysli.*¹³

Zabývá se otroctvím ve starověku a sleduje sociální uspořádání společnosti, zejména vrstvu dělníků. Zde ho zajímaly především nerovnosti vlastnictví a společenské rozdíly.

Při rozboru teorií o ideálním uspořádání společnosti se zaměřuje především na Platóna, dále křesťanské pojetí rovnosti. Věnuje se „Utopii“ Thomase Mora.

Pro Klácela je osobní svoboda totéž, co sociální spravedlnost. Kvůli tomu se dívá kriticky na jakákoliv řešení sociální problematiky.

O francouzské revoluci tvrdí:

*„Král a trůn padl, nastala republika, ale ne taková, jež by v mysli všech občanů měl neviditelný trůn práva všudy přítomného, nýbrž panství lidu, jenž každého bohatého, každého způsobilého a slušně oděného měl za nepřítele svého.“*¹⁴

¹³ Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 92.

¹⁴ Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 93.

3. POHÁDKY A DOKLAD SOCIÁLNÍCH MOTIVŮ

Všimněme si, že se v pohádkách Boženy Němcové můžeme setkat s určitými moralizujícími poučeními. Každá pohádka s sebou nese nějaké poučení, které vyplývá z příběhu a na kterém se čtenář může učit leccos pochopit. U Němcové se ale setkáváme mimo to i s jejími vlastními úvahami, které někdy do pohádky vloží. Někdy takové poučení můžeme chápat do jisté míry i jako upravené přísloví nebo pořekadlo.

„Nádeník, který si pracně každý kousek chleba vydělati musí, mívá někdy více dětí než boháč, který v hedvábí chodí a zlato na čtvrtce měří.“¹⁵

„Než se pomocníku toho štěstí dostane, by se školy dočkal, bývá sice na léta bohatý, ale na groše pravý chud'as.“¹⁶

„Říkává se, když si chce Pánbůh hodného blázna udělat, že vezme starému muži ženu. To přísloví se dokázalo na Petrovu otci; zbláznil se a vzal si místo růžence mladou ženu.“¹⁷

„Mlsný jen když oblízne a hladový když se nají, je staré přísloví.“¹⁸

3.1 DOBRÝ ČLOVĚK

Dobry člověk je v pohádkách Boženy Němcové charakterizován jako obětavý, citově bohatý, společensky prospěšný, poslušný, pracovitý, rozumný, vlídný. Mezi nejčastější a nejdůležitější vlastnosti takové postavy, které stojí za zdůraznění, patří obrovská skromnost a chytrost. U Němcové je dobrým člověkem muž i žena. Nemyslím si, že by jedno pohlaví nějak výrazně převažovalo nad druhým. Nejčastěji to bývá nejmladší z dětí, často dosahuje

¹⁵ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 195.

¹⁶ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 232.

¹⁷ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 314.

¹⁸ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 221.

nečekaného štěstí a dostává za ženu či muže někoho z královského rodu – muž často za splnění třech úkolů nebo nějaké cesty, kde musí čelit různým překážkám.

V pohádce Neohrožený Mikeš se Mikeš jako osobnost dobráka vydá do světa. Dozví se, že jsou hledány tři princezny. Následuje tedy cesta. Ocitají se v jeskyni, kde se setkávají s mužíkem, ten jim ukazuje cestu za princeznami, které jsou ve spárech draka. Spouštějí se temnou dírou do podzemí, tam stojí zámek. Mikeš musí zabít hlídající lvy, dostává se do zámku a vysvobozuje princezny. Cestou zpět ho ještě čeká potýkání se s vypočítavými kamarády. Také mužík má pro Mikeše překvapení. Je to poslední princezna, která Mikešovi radí utopit draka. Mikeš se znovu vrací do zámku a lstí docílí toho, že se drak utopí. Po loďce se Mikeš dostává na břeh a pospíchá na zámek.

Nebo v pohádce O třech bratřích se královský syn vydá hledat ptáka, kterému bude při zpěvu ze zobáku kapat krev, neboť právě to může pomoci jeho nemocnému otci. Při odpočinku na louce uvidí mrtvé tělo, zakope ho do země, čímž vykoná dobrý skutek, a tak si vyslouží laňku, která mu ukáže cestu k ptákovi. Cestou zpět vykoná další dobré skutky – zachrání tři města před vojskem, nemocí a hladem - a vykoupí své dva bratry, kteří se ve světě natolik zadlužili, že měli být popraveni. Ti ho shodí do jámy v lese. Mladý princ je v jámě tři dny, než ho vysvobodí kolemjdoucí sedlák, ale nakonec se šťastně vrací domů a uzdravuje svého otce.

Další příkladem může být Čestmírova cesta v pohádce Tři zlaté (!) péra. Čestmír se vydá hledat ptáka se zlatými péry. Protože jedině za tři zlatá péra mu bohatý kupec dá svou dceru za ženu. Opět se tu objevuje motiv záchrany tří měst. V jednom z měst dostává radu, kde ptáka najít. Babička, ptákova služka, pomůže Čestmírovi tři péra získat a Čestmír se vítězně vrací za svou Svatavou.

O zlatých zámkách je další pohádka, ve které se můžeme setkat s motivem cesty. Soběslav se vydá hledat ukradené střechy od svého a bratrova zlatého zámku. Překážkou mu je zde obr, ale díky princezniným radám obra utopí. Druhou překážkou je čertice s luciferem, ale Soběslav oba obelstí. Soběslav najde své střechy a vrací se opět jako vítěz.

Příklad pohádky, kde je motivem splnění tří úkolů, je například Divotvorný meč, kdy Vojtěch musí za jízdy na koni přetnout závoj, prsten a věnec, nebo Světská krása. V této pohádce chce knížecí syn získat Světskou krásu a věštyně mu radí jak. Poprvé a podruhé věštyni neposlechne, proto dostává ještě třetí šanci. Napotřetí se mu povede úkol splnit a Světskou krásu získává.

Dívka je většinou vysvobozena z domova, kde ji sužuje macecha. Právě dívka je ta špatná, která musí za všechno pykat a často čelí nejen maceše, ale i nějaké vypočítavé sestře.

Typickou pohádkou je Popelka. *„Ta nejmladší byla celý den v kuchyni při hrubé práci, takže jí vždy jen Popelka říkali, neboť pro samý popel nebylo ani možná poznati, je-li hezká nebo ne. Starší dvě, Kasala a Adlina, byly sice v ženských uměních vyučeny, ale nedělaly nic a zanechaly péči o živobytí docela svým rodičům, takže tito, nemohouce to jinak zmoci, kde co měli na výživu utratili.“*¹⁹

Podobně O zlatém kolovrátku, kde takovou představitelkou je Dobrunka. *„Dobrunka byla děvče poslušné, pracovitě, přívětivé a rozumné, zkrátka děvče nadobyčej dobré.“*²⁰ *„Dobrunka musela zatím doma malé hospodářství spravovat. Když ráno kozu nakrmila, skromné, ale chutné jídlo přistrojila, sedničku a kuchyňku čistě vymetla a uspořádala, musela ještě, neměla-li právě potřebnější práci před rukama, ke kolovrátku zasednout a pilně přísti. Tenounké její předivo matka potom v městě prodala a začásté z výdělku Zloboze na šaty koupila; ubohá Dobrunka ale z toho nikdy ani za vlas nedostala. Proto však přece matku milovala, a ač od ní za celý den ani vlídného oka neviděla, ani dobrého slova neslyšela, přece ji vždycky bez škaredění a bez odmluvy poslouchala, takže ani Pánbůh od ní reptavého slova neslyšel.“*²¹

Dobrym člověkem z hlediska živobytí je často syn sedláka nebo nějaký jiný naprosto obyčejný člověk. V jiných pohádkách se objevují další povolání. Syn kováře, uhlíře, rybáře a ševce. Dcera je potom například zahradníková. Na druhé

¹⁹ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 116.

²⁰ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 9.

²¹ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 9.

straně se u Němcové dostávají do role dobráka i představitelé královského rodu, především jsou to princové.

Obydlí dobráků je většinou skromné, jednoduché a v ústraní. Chaloupka nebo stavení je někde v lese či u lesa, v údolí, na louce, nebo u řeky, pokud je to rybářova chalupa. Je patrné, že zde Božena Němcová silně inklinuje k harmonii a souladu s přírodou, stejně tak jako *biedermeier*.

„Bydlely v lese v malé chaloupce, kam člověk málokdy zabloudil, ačkoli to nedaleko města bylo.“²²

Ovšem jsou i jisté výjimky, kdy prostý člověk žije i v zámožnějším prostředí. Takové bydlení bychom spíše přiřadili nějaké vznešené, urozené rodině, nečekali bychom, že takové bydlení přisoudí dobrákovi, který většinou vystupuje jako chudý, nebo spíše prostý člověk.

„Skvostné pokoje, potažené drahými čalouny, okrášlené zrcadly a skvostným nábytkem, byly jen pro ni; jen kvůli té krásné nožce ležely po podlahách měkké koberce, jen k pohodlnému odpočínutí jejímu stály tu pružné (!) sedadla. Veliká, krásná zahrada, ohražená pozlaceným plotem, táhla se okolo zámku, tisícero rajských květin, na sta chutné ovoce nesoucích stromů v ní kvetlo.“²³

3.2 ŠPATNÝ ČLOVĚK

Špatný člověk v pohádkách Boženy Němcové je často mlynář, macecha, královna nebo jiný panovník, také čarodějnice, kočí, vrchní, desátník. Zcela nejčastěji se jedná o sourozence dobrého člověka. Většinou to jsou dvě starší sestry nebo dva starší bratři, kteří nepřejí tomu třetímu. U těchto lidí převládají vlastnosti jako zloba, mstivost, chamtivost, lenost, nepřejícnost, pýcha, hrdost a závist. Tito provinilci jsou v pohádkách odhaleni a musejí se potýkat s nějakou

²² Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 9.

²³ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 24.

vyšší silou. Němcová pomocí těchto postav moralizuje, postavy se nesnaží nijak napravovat, ale každé provinění si žádá nějaký trest. I Božena Němcová své provinilce trestá. Macecha je proměněna ve škaredého pavouka, Popelčiným sestrám černé kočky rozškrábaly obličej a získané šperky byly proměněny v kamení, jiným je sřata hlava, jsou proměněni v kámen, uškrceni hadem, často je viník roztrhán čtyřmi voly nebo odnesen do pekla.

„Zloboha naproti tomu byla zlá, mstivá, neposlušná, lenivá a hrdá, ba měla všecky nectnosti, které jen vedle sebe býti mohou.“²⁴

„Paní Kačenka, mladá vdova a hospodská v osamělé hospodě, byla vyhlášená za krásnou, a mnohý si zašel kus cesty a peníze utrácel, jen aby se mohl na ni podívat a s ní pohovořit. Ale ta krása bylo také všecko, co bylo na paní Kačence pěkného. Nu, ona je také milovala, to své pěkné tělo; nic jí nebylo na světě dražší. Měla po svém manželu malou dcerušku Elišku; ale na tu nevzpomněla ani ve dne, ani v noci, tak jako by žádnou neměla. Ale jakpak měla na ni vzpomínat, jak jí měla milovat, když byla sama sobě všecko. Ona dítě své nemilovala, ani je nenáviděla, a odevzdala je staré chůvě, která našťestí dobré stvoření byla. Myslíte snad, že dychtila po vdavkách? I Pánbůh chraň! Kam by se poděly zamilované pletky? Kam svoboda? Ale co nejhoršího by přitom bylo a čeho se paní Kačenka nejvíc bála, že mohla mít děti a zrátu na své kráse utrpět. Co by si byla potom počala! Ale běda! Eliška počala dorůstat, a tak náhle, že se jí najednou matka zděsila a leknutím na tu mladou dívčici hleděla, která měla tvář jako Maří Magdalena. Od té chvíle byla starost matčina Elišce bičem; od božího rána do samého večera šla z rány na ránu a krok dobře neudělala, ač se snažila všemožně matce zadost učiniti. Ale čím lépe dělala, tím byla matka horší. Konečně jí nesměla ani na oči; zavřela ji do tmavé komůrky, dávala jednou za den jíst a dvakrát bití.“²⁵

²⁴

Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 9.

²⁵

Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 112.

3.3 CHUDÝ

V tvorbě Boženy Němcové je chudý většinou nějaký ovčák. V roli chudáka se objevuje také obyčejná žena, která vychovává své děti, žije v prosté chaloupce a neustále musí pro ně obstarávat potravu. V pohádce Noční stráž je to například vesnický kantor, kterého stíhá bída s nouzí. Postavy se stávají chudými kvůli své rozmařilosti, to je například v pohádce O Marišce. *„Lukeš byl zámožný sedlák, ale rád hejřil. Proto nebylo divu, když mu za několik let z celého jmění nezůstalo nic více než rozdrchaná chalupa.“*²⁶

Většinou se však jako chudí a prostí narodí. Potom bydlí v malé, prosté, skromné chaloupce někde u louky, u pole či v údolí a živí je některé z domácích zvířat nebo chodí pást ovce, kácet dříví do lesa, kutat uhlí atd.

Chudý člověk v pohádkách Boženy Němcové mívá často více dětí. Potom však často nemají co jíst, bývá tomu tak ale i v případě, že mají jen jednoho syna nebo jednu dceru. „Chudák“ se u Němcové téměř pokaždé rovná „dobrákovi.“

*„Jen pojd'te dál, co mám, to dám,“ řekla vdova a hned musel vandrovní sednout za stůl a jíst s nimi. Když pojedli, dala mu kus chleba, ale sama nejedla, aby se pocestný s dětmi nasytil. Měla jen jednu peřinku jako drchničku a podušku pod hlavu, ostatní peřiny zastával měkký vonný mech. Jak nejlépe mohla, uspořádala pro pocestného měkké lože.“*²⁷

3.4 BOHATÝ

Bohatým je v pohádkách nejvíce mlynář, potom kupec nebo představitel panovnického rodu. Někdy je postava bohatá, přesto umí milovat, nepovyšuje se nad nikým a žije jako dobrý člověk s dobrou duší.

²⁶ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 155.

²⁷ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 230.

„Jistý kupec byl nesmírně bohatý; ani královský zámek nemohl býti krásněji ozdoben než kupcův, jak zvenku, tak uvnitř. Avšak nade všecko bohatství milejší byla kupci krásná jeho manželka a malá dceruška, jménem Svatava.“²⁸

Většinou je to však u Němcové naopak. Boháč hřeší a má spoustu negativních vlastností – lakomý, nepřejícný, hamižný, chamtivý, závistivý a lstivý.

„Copak myslíte, žebrotino, když jsem váš kmoťr, že vás mám nyní všechny živit?“ rozkřikl se zlostně boháč.²⁹ „Jděte k čertu a více mi na oči nechodte, sice vás psem vyštvu.“³⁰

„Žili jednou v malé dědině dva vlastní bratří. Starší z nich byl velký boháč, ale přitom zlý a bezbožný. Mladšímu nebylo na statečnost páru v celé dědině, ale byl přitom tak chudý, že neměl mnohdykráte ani on, ani rodina co do úst dáti.“³¹

²⁸ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 260.

²⁹ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 229.

³⁰ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 230.

³¹ Němcová, B. Slovenské pohádky a pověsti I. Praha: Československý spisovatel, 1952, str. 19.

4. JAK SE POSTAVY ANGAŽUJÍ SVOU ČINNOSTÍ

Postavy můžeme rozdělit na pozitivní a negativní. Podle toho se také chovají, což je zřejmé z jejich zásluh či prohřešků. Některé postavy jsou v pohádkách neutrální, bez jakékoliv angažovanosti. U některých postav nejsme schopni hned říci, zda se jedná o pozitivního či negativního hrdinu. Někdy se objeví postava, která v pohádce nejprve figuruje jako pozitivní. Jenže postupem času se ukáže, že chce jen těžit, obelstít svého „přítele“ a že vlastně patří mezi postavy se zápornými vlastnostmi.

Mezi pozitivní postavy samozřejmě patří představitelé dobrých lidí, chudých lidí, různí pohádkoví „pomocníci“ (starý dědeček, stařenka, hodná kmotřička nebo víla) a často také princové nebo sloužící obra apod.

Člověk s dobrou duší by se úplně rozdál. Například v pohádce Chudý a boháč vystupuje chudá žena, která se stará o šest dětí a nemá jim co dát k jídlu. Přesto přivítá pocestného s otevřenou náručí, dá mu najíst i z toho mála, co má, a raději sama nejí nic, aby zbylo více na děti a pocestného.

V pohádce O Jozovi je to Janek, kdo činí dobré skutky. Rozdělí se s mravenečky o chléb, rozsoudí dva hádající se čerty a pomůže chudákovi kaprovi zpátky do vody. Podobně je tomu v pohádce Šternberk, kdy samotný Šternberk pomáhá utrápenému chrtovi, přivázanému orlovi a kaprovi plácajícímu se v blátě.

Postavy, které sice vystupují jako ztělesnění dobra, se většinou příliš neangažují. Je to především Anuška z pohádky O třech sestřích a Popelka. V pohádce jsou pouze jako ty utlačované, které doposud štěstí nepotkalo, slouží maceše a svým sestřím a starají se o domácnost. Štěstí si je potom najde samo, aniž pro to musí něco udělat. Je to jako odměna za dosavadní strastiplný život. V pohádce O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních také vystupují tři sestry, z nichž dvě jsou mstivé a lstivé a Johanka je ta obelstěná. Johanka porodí celkem tři děti a Markétka a Terežka vždy uloží narozené dítě do proutěného koše a pošlou ho po řece. Místo dítěte pak Johance podstrčí štěně.

V pohádce Čertův švagr se do podobné situace, jako jsou Anuška s Popelkou, dostává Petr. Žije s macechou, ta ho ale nenávidí a domluví se

s vrchním a s desátníkem, jak se Petra zbavit. Petrovi se potom podaří utéct a dostává za ženu mladou kněžnu.

Dále se objevuje již zmiňovaný motiv cesty, který v pohádkách doprovází činnost postavy. Soběslav a Slavomil z pohádky O zlatých zámkách jdou hledat ukradené střechy od svých zlatých zámků, přitom se jim podaří vysvobodit knížete a kněžnu, kteří jsou zakleti v kocoura a stařenu, a dvě princezny. Čestmír chce v pohádce Tři zlaté (!) péra za ženu Svatavu, ale kupec mu ji dá pouze za tři zlatá péra. Čestmír se tedy vydá takového ptáka hledat a cestou ještě zachrání dvě města a potrestanému čertovi zjistí, jak se dostat ze zakletí. Totéž Mikeš z pohádky Neohrožený Mikeš. S dvěma kamarády se vydají hledat tři unesené princezny. Mikeš má dobré srdce, ale Bobeš a Kuba jsou chamtiví a myslí jen sami na sebe. Mikeš, když pomáhá z jámy nahoru dvěma zachráněným princeznám, netuší, že Bobeš s Kubou nahoře přemýšlejí, jak se Mikeše zbavit. Nakonec utíkají s princeznami na zámek a jako jejich zachránci se ucházejí o jejich ruku. Nebo se ještě s podobným motivem setkáme v pohádce O třech bratřích. Bratři se rozhodli najít ptáka, kterému bude při zpěvu kapat krev ze zobáku, přičemž kapky krve mohou uzdravit jejich nemocného otce. Starší dva bratři jdou ptáka hledat, ale zanevrou na dobré skutky, které by po cestě měli vykonat, a ještě se ve městě zadluží. Protože se stále nevracejí, vydá se na cestu nejmladší. Ten najde hledaného ptáka a vykoupí své bratry, čímž je zachrání před šibenicí. Jenže ti dva, místo aby byli vděční, svého nejmladšího bratra shodí v lese do jámy a opět se jako zachránci ženou k domovu.

Postavy se zlými úmysly nebo s touhou zbohatnout a jen těžit se také bezpečně projeví svou činností nebo svými úmysly.

V pohádce Chudý a boháč se boháč projevuje jako naprostý chamtivec a lakomec. Chudá žena ho poprosí o jídlo a on ji vyžene, přestože sám je bohatý a o jídlo nemá nouzi. Když chudá žena dostane peníze a mlynář se to dozví, neváhá přestrojit se za žebráka, aby ho žena vpustila do chalupy a pak ji mohl okrást. Podobně je tomu v pohádce Noční stráž. Opět zde vystupuje lakomý mlynář. Chudý kantor ho žádá o mouku. Mlynář mu nejprve nic nedá, nakonec mu mouku daruje, ale s tím, že kantor ho bude po smrti tři noci hlídat. Mlynář neměl čisté svědomí. V pohádce O třech zaklených psích se proviní kočí. Vítek zachrání princeznu, ale nemůže se s ní vrátit na zámek, proto poprosí kočího, aby

princeznu dovezl králi. Kočí slíbí, že ji doveze, ale přinutí princeznu, aby králi řekla, že právě on je zachráncem. Královna z pohádky O labuti se proviní tím, že se chce zbavit mladého prince, aby mohla sama vládnout, a tak se vydá k čarodějnici pro radu. V pohádce O zlatém kolovrátku vystupuje macecha a Zloboha, jedna z dcer, proti druhé nevlastní dceři a sestře Dobrunce. Nepřejí Dobrunce lásku a štěstí, a proto ji odvedou do lesa, kde jí uříznou ruce, nohy a vyloupnou jí oči.

Dále se objevují postavy, které se nevyznačují příliš výraznými činy, přesto se o nich zmíním. V Dobrých kmotřinkách zlá kněžna brání princovi, když hledá ztracenou Marii. Ovčák pomáhá čertovi zbavit se Káči a dále napraví zlého knížete, když rozdává zpět chudým jejich peníze, o které je kníže obral. Mariška vysvobodí zakletou babičku a v pohádce Jak Jaromil ke štěstí přišel Jaromil uzdravuje princeznu.

5. POSTAVY A JEJICH JMÉNA

V pohádce Neohrožený Mikeš vystupuje Mikeš. To je zdomácnělá podoba jména Mikuláš a znamená vítězný mezi lidmi. Důkazem je, že právě Mikeš najde a vysvobodí princezny a jednu z nich získá za manželku. Dalšími jmény, která Božena Němcová propůjčuje svým hrdinům, jsou hlavně jména staršího původu nebo jména podle nich tvořená. Jde například o jména Jaromil (od jarý, znamená bujný, silný), Vojtěch (útěcha nebo posila vojska), Čestmír (ten, kdo ctí mír, čestný soudce), Slavomil (milující mír), Janek, Johanka (Bůh, jsou mocní), Jiřík (zemědělec, rolník) a Petr (pevný jako skála). Představitelkami jmen, která přímo charakterizují postavu, jsou Dobrunka a Popelka.

V některých pohádkách postavy pojmenované nejsou. Němcová pak používá pouze apelativa – princ, ten nejmladší, kantor, paní kantorová apod.

V jednom ze svých kratších příběhů použila pro purkrabího jméno Straka z Nedablic. Jméno si nejspíše poopravila, protože existoval rod Strakové z Nedabylic. Byl to starý český vladycký rod a pocházel z dnes již neexistující vesnice a tvrze Nedabylice ve východních Čechách. První zmínky o členech rodu pocházejí ze 14. století. Nejznámější byl Jan Petr Straka z Nedabylic (1645 – 1720). V poslední vůli odkázal majetek založení akademie, která by se měla starat o výchovu mládeže zchudlých šlechtických rodů. Jeho nadace začala fungovat od roku 1814. Na konci 19. století byla v Praze vybudována Strakova akademie, kde v současnosti sídlí vláda České republiky. Zajímavostí může být zmínka o tom, že pro tento rod byla typická dlouhověkost.

U špatného člověka je to se jmény obdobné. Objevují se jména, která postavy vystihují. Joza (něco přidá a rozhojní), Kuba (druhorozený) – význam tohoto jména můžeme v této pohádce spatřovat v tom, že Mikeš Kubu potkal jako druhého, teprve potom se k nim přidal Bobeš, Soběslav (mající svou slávu), Baruška (cizinka). Dále se objevují jména Bobeš nebo Kasala. Jméno Kasala a Zloboha jsou dalším příkladem jmen, která přímo charakterizují osobnost postavy.

Chudí lidé zůstávají v těchto pohádkách často bezejmenní. Jsou nazýváni obecně – obyčejná žena, pasák ovcí, ovčák, kantor.

Stejně jako u chudých je to u Němcové s bohatými. Používá opět obecná jména – mlynář, kupec, král, královna.

6. POROVNÁNÍ S KLÁCELOVÝMI NÁZORY

„Král a trůn padl, nastala republika, ale ne taková, již by v mysli všech občanů měla neviditelný trůn práva všudy přítomného, nýbrž panství lidu, jenž každého bohatého, každého způsobilého a slušně oděného měl za nepřítele svého.“³²

Takto se Klácel vyjadřuje o francouzské revoluci při řešení sociální problematiky. Když se nad tím zamyslíme, mohli bychom uvažovat o tom, že se tomuto tvrzení podobají závěry pohádek Boženy Němcové.

Chudý člověk se na konci pohádky většinou ocitá na místě, jako je někdo bohatý, protože se většinou koná svatba s někým z panovnické rodiny. Tím pádem chudý už nemá nouzi o peníze a o jídlo a potkává ho nesmírné štěstí a velká láska. Asi jako v každé pohádce mu napomůže náhoda a štěstí. Když se potom takový obyčejný člověk, ať už chudý nebo ne, dostává na trůn, dá se říci, že určitým způsobem mění společnost. Dává společnosti řád a sám je pro ostatní vzorem, protože je to osoba, která se chová tak, jak by se správný člověk chovat měl. Otázkou je, jestli nastolí spravedlivý život a zůstává u toho, nebo jestli je popsáno, čeho všeho se spravedlnost dotýká. Podle mého názoru převážně jen konstatuje a pohádka tím končí.

„Když starý král umřel, stal se Janek plnomocným pánem v zemi té a panoval dlouhá léta v lásce a bázni boží.“³³

„Oba panovali dlouhá léta slavně a šťastně, a po nich děti jejich, tak jak jim to vodní paní byla předpověděla.“³⁴

„Žili spokojeně a šťastně, poddaným činili dobře, a nebesa jim za to požehnávaly.“³⁵

„Bohumil panoval až do smrti spravedlivě a vlídně, a lid měl zlaté časy.“³⁶

³² Dvořáková, Z. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976, str. 93.

³³ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 43.

³⁴ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 115.

³⁵ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 132.

³⁶ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 203.

„Radoš panoval moudře, jako před ním žádný král, a lid se za něho vstáváje lehaje modlil.“³⁷

Zde vidíme, že Němcová inklinovala v pohádkách k závěrům, které nastolovaly harmonii spravedlivých a rovnoprávných vztahů mezi lidmi. Nezdůrazňovala kouzelný neskutečný závěr. Detailem, většinou příslovcem, zvýraznila harmonizační tendence. Harmonizační tendence neznamenal, že boháč nebo aristokrat se změnil k lepšímu, ale o spravedlnost a harmonizaci usiloval člověk, který prožil krušný život, prošel řadou zkoušek a díky tomu si uvědomil, co to spravedlnost je a jaký má význam. Zmiňovaných příslovcí si můžeme všimnout ve výše uvedených citacích. Jsou to především příslovce šťastně, slavně, spravedlivě, vlídně, moudře a spokojeně. Němcová si také uvědomuje dopad moudré vlády – lid měl zlaté časy, lid se modlil.

„Kdo jest pak první přirozená osoba? V přírodě je samec pán v doupěti a hnízdě, onť ovšem neví o sobě, není tedy při sobě, není svobodný, ale člověk když dospěl, bylť ovšem též jen otec prvním pánem rodiny. Toť jest vůbec přírodní panství. Otec původně jest v té přirozené společnosti, již jmenujeme rodinu, sám je osobou, žena, děti jsou jeho, on s nimi nakládá dle vůle své, ony jsou tedy takřka obsažené v něm, jako až posud jedním otcovským jménem se znamenají.“³⁸

Božena Němcová respektovala dobové společenské zvyklosti, chtěla spravedlnost a toleranci mezi lidmi, ale tradiční byla v tom, že v rodině by toto měl představovat manžel.

„Dělník závisí od majitele. Rodina dělníková žije od díla otce svého, pomáhá jemu, ostane dělnickou. Rodina majitelova dědí majetnost od otce svého, ostane bohatou. Rodiny dělnické jsou povědomé sobě, že živnost jejich jest pochybnější nežli majitelův, cítí závislost, a tím poníženost svou, a naopak cítí majitelé svou pojištěnost, svou vznešenost. U jedněch počíná hrdost, u druhých podlízavost. Jsouť boháči a páni a služební poddaní. Vidíte, přítelkyně drahá, že tyto rozdíly stávají se přirozenými během lidských věcí.“³⁹

³⁷ Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 59, 60.

³⁸ Klácel, F. M. Výbor z díla. Praha: Státní nakladatelství, 1964, str. 113, 114.

³⁹ Klácel, F. M. Výbor z díla. Praha: Státní nakladatelství, 1964, str. 115.

U Němcové bychom tuto myšlenku mohli přirovnat k většině pohádek. Téměř všude vystupují protikladné postavy, jako jsou bohatý a chudý, děvečka a zámožný sedlák, obyčejná dívka a princ atd. Vždy tvoří zápletku právě rozdíl mezi postavami. Chudý se zápornými vlastnostmi závidí bohatému a prahne po penězích. Často se ze závidi mstí. Když jeden má a druhý nemá, dochází ke krádeži, k vypočítavosti a k jiným zoufalým činům. Němcová závist konstatuje a řeší ji vítězstvím dobra nebo nápravou zlého.

Jako příklad bych mohla jmenovat pohádky O zlatém kolovrátku (zde Zloboha závidí Dobrunce bohatství a prince), O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních (zde Markétka a Terežka nepřejí Johance prince a štěstí), Čert a Káča (zde kníže a správce okrádají chudé lidi, kníže nezná hlad, a tak neví, co pro chudého znamená jeden jediný zlatáček), Potrestaná pýcha (zde Miroslav vezme Krasomilu do chudé sedničky, kde žije skromně, Krasomila potom pozná, jaké bohatství doma má, a tak je zbavena své pyšnosti), dále Chudý a boháč. Zde jsou k vidění také jasné sociální rozdíly.

7. ZÁVĚR

Závěrem bych chtěla upozornit na to, že jsem se zaměřila především na pohádky z Národních báchorek a pověstí. Konkrétně jsem se zaměřila na sociální motivy. Zřejmý je sociální cit nebo soucit s chudými a trpícími. Především proto, že si tím Němcová sama prošla. Podobně jako v prózách i v pohádkách Božena Němcová v náznaku se sociální tematikou pracuje a hledá smírné, nápravné řešení.

Objevují se pohádky, kde se člověk snaží být spravedlivý a snaží se sociálně slabším pomoci. Tento motiv se objevuje především v pohádce O Nesytovi. Nesyta v pekle zbohatne a rozhodne se, že pomůže chudým.

„Každému sedláku dal tolik peněz, aby si mohl stateček vystavět, a vykázal mu místo tam, kde si mohl pole založit. Řemeslníci měli místa k stavení vykázaná blíže Nesytova zámku. Pro chudé žebráky, kteří nemohli pracovat, dal Nesyta vystavět dům, a když bylo vše v něm uspořádáno, všechny do něho ubytoval.“⁴⁰

Stejně tak v pohádce Čertův švagr. Petr odchází z pekla s bezedným měšcem. Penězi pak obdaruje Jiříka, který chce peníze dále věnovat lidem na obuv a oblečení. Dále v Čertovi a Káče kníže spolu se správcem obírá ubohý lid o peníze, ale ovčák získává od knížete peníze a poslušně vše vrací lidem zpět. V pohádce Valibuk se objevuje kněžnino přikázání, aby každému žebrákovi služebnictvo dalo to, co žádá. Kantor z pohádky Noční stráž získává pytel tolarů a pytel dukátů. Zanechal učení a od té doby mlel sedlákům obilí.

Často se setkáme s tím, že postava udělá ještě něco dobrého nad rámec svého poslání nebo nad rámec svých plánů. To se objevuje v pohádce Tři zlaté (!) péra (Čestmír zachraňuje dvě města a pomáhá čertovi) nebo O třech bratřích (nejmladší zachraňuje dva starší).

⁴⁰

Němcová, B. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954, str. 157, 158.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Dějiny české literatury 2. Praha: ČSAV, 1960.

Lexikon české literatury 3. Praha: nakladatelství Akademie věd ČR, 2000.

Tille, Václav. Božena Němcová. Praha: ODEON, 1969.

Klácel, František Matouš. Výbor z díla. Praha: Státní nakladatelství, 1964.

Dvořáková, Zora. František Matouš Klácel. Praha: Melantrich, 1976.

Němcová, Božena. Národní báchorky a pověsti I. Praha: Státní nakladatelství, 1954.

Němcová, Božena. Národní báchorky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1954.

Němcová, Božena. Slovenské pohádky a pověsti I. Praha: Československý spisovatel, 1952.

Němcová, Božena. Slovenské pohádky a pověsti II. Praha: Státní nakladatelství, 1953.

Kopečný, František. Průvodce našimi jmény. Praha: Academia, 1991.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Strakov%C3%A9_z_Nedabylic

9. RESUMÉ

Ve své bakalářské práci na téma „Sociální motivy v pohádkách Boženy Němcové“ se snažím nalézt konkrétní sociální motivy z reálného života.

V úvodu popisuji počáteční tvorbu pohádek Boženy Němcové. Dále se zabývám tím, jak byla Božena Němcová ovlivněna svou životní zkušeností a svým přítelem Františkem Matoušem Klácelem. Následuje doklad sociálních motivů v pohádkách, činnost postav, výklad jejich jmen a porovnání s Klácelovými názory.

V závěru shrnuji, k čemu Božena Němcová v pohádkách směřuje.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Božena Němcová, pohádky, sociální motivy, František Matouš Klácel

ABSTRACT

In my bachelor thesis with subject matter „Social motives in the fairy tales of Božena Němcová“ I try to find in fairy tales the specific social motives from real life.

The introduction describes the initial creation of her fairy tales. I'm also concerned how Božena Němcová was influenced by her life experiences and her friend František Matouš Klácel. It is followed by evidence of social motives in fairy tales, acting of characters, interpretation of names and comparison with opinions of František Matouš Klácel.

The conclusion summarizes what Božena Němcová is aiming at in her fairy tales.

KEYWORDS:

Božena Němcová, fairy tales, social motives, František Matouš Klácel